

ճշմարիտ է նաև ազգերու և անհատներու համար: Ամեն ազգ իր ծագումը ունի, ունի նաև իր փառքի ժամանակը, իր անկումը, իր վերականգնումը. կը խառնուի ան ուրիշ ազգերու հետ, նոր ժողովուրդ մը յառաջ կու գայ, և իրրիւ այդ՝ կերպարանափոխութիւններէ կ'անցնի—քաղաքակրթութեան շտա փոփոխութիւններէ կ'անցնի. վերջապէս կայ ու կ'ապրի այսօր: Բայց ինչպէս բաւի մը անցեալ ընտիր կամ յոռի իմաստը, անոր սահուն կամ խրթին հնչումը, եւ յի, քիչ կ'ազդէ, կամ բնաւ չազդեր անոր ներ-

կայ իմաստին կամ հնչումին վրայ՝ նոյնպէս նաև ազգի մը հին փառքը կամ յոռի ընթացքը, անոր անունին գեղեցիկ կամ արդեգ հանդամանքը՝ ո՛չ կը փառաւորէ և ոչ կը նուաստացնէ այդ ազգին ներկան:

Արդ օգտուիլ անցեալին փորձառութեանէն, ապրիլ ներկայի պայմաններուն համաձայն և յուսով ապագային:

Ահա Ստրգարաւուրեան մեզ առանդած պատուական ըստոյախաւեր:

(Վերջ)

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

(ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԻԾԵՐ 400 ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻՒ)

ԳԱԳԻԿ ՕՋԱՆԵԱՆ

X.

Հայկական Տպագրութեան Պատմութեան մէջ «Մեղապարտ Յակոբ»էն ոչ նուազ յիշատակելի դէմք մը կը հանդիսանայ նաև Եւզոկիացի Արգար դպիր: Առաջին անգամ տպագրուած 5 զիրքերէն վերջ՝ ամբողջ 50 տարի այլևս լուծ է Հայ մատուր և Արգարով կը վերակենդանանայ: Սա Վենետիկի և Պոլսոյ մէջ կը գործէ՝ հրատարակելով զանազան գործեր: Բաւական հետաքրքրական է այն, որ Արգար Դպիր կը նախընտրէ Վենետիկը ո՛չ թէ թուրքիան, ու ի մասնաւորի Կ. Պոլիսը: Հայաստան ժ.Չ. գարուն մէջ ուրիշ բան չէր այլևս, բայց եթէ մեծ ու բնդհանուր գերեզմանատուն մը. անշափ հարստահարուած էր ու սոսկալի գէպքերու հանդիսատես կ'զատ: Մահմտականութեան արապետութենէն վերջ շիկ (գրգրուպոյ) պարսիկներն ու սլունի (ուզղափառ) թուրքերը անընդհատ պատերազմներ մղել սկսան իրարու. հետ: Աւրաստացի հրաժարեալ Միքայէլ կաթողիկոս իրաց այս վիճակին դարձան մը ասնելու համար խորհեցաւ դիմել Արևմուտքի: Այս նպատակաւ Սեբաստիոյ Ս. Նշան վանքին մէջ գումարեց կրօնական և աւագանիներու

բու ժողով մը, որպէսզի հոն վճուական քայլեր առնելու համար որոշումներ արուին: Այդ ժողովին որոշմամբ Արգար Դպիր, որ խելացի ու գիրքի տէր մտաւորական անձնաւորութիւն մ'էր, իր Սուլթանշահ աղուն և Աղեքսանդր քահանային հետ ճամբայ ելաւ, որպէսզի դիմեր Վատիկանի, յիշեցնէր Պապին Եւրոպայի խոտուած՝ Արեւելքի քրիստոնեաներն ազատելու համար, հասկնար անոնց արամագրութիւնները և ջանադիր բլլար Հայոց Հայրապետին ու Հոռմի պապին միջիւ տեսակցութիւն մը կարգադրելու: Արգար 1564 թուականին յաջողեցաւ ներկայանայ Պիոս Գ. Պապին և շատ տաք ընդունելութիւն գտաւ: Սակայն Պապը անկարող եղաւ որեւէ օժանդակութիւն բնելու, վասնզի Եւրոպայի մէջ փոթորիկած կրօնական խնդիրները, բարեկարգութեան զննումը և այլն, որեւէ հնարաւորութիւն չէին տար հետաւոր թըլուաւ ժողովուրդի մը ձեռք կտակաւելու: Արգար Հոռմէն Վենետիկ կուգայ, գործին տարրեր կերպարանք մը տալու համար, լսելով թէ թուրքերը վերահասու եղած են իր ձեռնարկներուն, և լուազոյն պատրուակը կը նկատէ Տպագրութեան արուեստը:

Հոն կը տպէ 1565 ին «Խառնայիներու տունարի: գեղեցիկ եւ պիտանի» խորագիրով հայերէն օրացոյց մը և սպա Սարևաարան մը: Արգար Դպիր տեսնելով թէ՛ տպագրական սղփատ գործունէութիւն կարելի չպիտի ըլլայ Վենետիկի մէջ, 1567 ին իր տպարանը կը փոխադրէ Կ. Պոլիս, ուր Հայ Եկեղեցւոյ վերաբերեալ կարգ մը գիրքեր ազատօրէն կը հրատարակէ:

XI.

Հայկական Տպագրութիւնը իր գոյութեան առաջին տարիներուն մէջ շատ մը խոչնդումներ կը տեսնէ իր դիմաց, անսպաթաք զարգացում մը ապահովելու համար: Վենետիկէն անմիջապէս վերջը Թուրքիան պիտի ըլլար զայն սնուցանողը, իր մանկութեան օրերուն: Բայց հոն ալ սարսափելի էր կեանքը: Ուր մտաւոր գործունէութիւն, ո՛ւր մամուլի բարերար լոյսին ճառագայթումը: Երբևի՜ն միայն կարելի էր գաղտնի և ծածուկ գիրքեր տպագրել: Սուլթան Պայազիտ Բ. չէր թողարար տպագր. գործունէութիւն: Յաջորդը՝ Սուլթան Սէլիմ Ա. արտօնութիւններ տուաւ նախ, բայց վերջը վերանորոգեց հօրը դրած արգելքը: Սուլթան Ահմէտ Բ. ի օրով է որ արգելքը կը վերցուի: 1698 ին Վենետիկէն մամուլ մը և հայ տաւեր կը բերուին. բայց եէնիչէրիներու կողմէ աւարի կը արուին: Արգար Դպիր Պոլիս փոխադրուած ատեն նախ ձերբակալուեցաւ ու ի վերջոյ ազատ թողուեցաւ: Ամբողջ ԺԶ. դարուն մի միայն ինը հայերէն գիրքեր տպագրուած են: ԺԷ. դարուն, երբ հայ գաղութները զարգանալով ուսումնական շարժման սկսան, տպագրութեան արուեստին մասին մտածողներ պակաս չեղան: Իլվով, Հում, Միլան ու Բարիդ տունին հայկական հրատարակութիւններ: Մեծագոյն դերն ու շարժումը սահմանուած էր սակայն Սիւննաց Տաթևի վանքին, Բաղէչի Արմատու վանքին և Նոր Զուղայի: Հայ կղերականներ կրօնական - եկեղեցական տեսակէտով հե-

տաքքրուած էին արդէն տպագրական արուեստով, իսկ գրական դործիչներ ալ տարբեր հայեցակէտներով տպարանի նշանակութիւնը կ'ըմբռնէին: Զուղայի առաջնորդը Սաչաուուր Կեչարուացի Նոր Զուղայի Ամենափրկիչ վանքը ծաղկեցուց և ձեռնարկեց զայն տպագրական կեդրոն մը դարձնելու: Նոյն իսկ Իտալիա դրկեց Յովհաննէս վարդապետը, որպէսզի լաւ մը ուսանիր արուեստը և կամ միասին վարպետ մը բերէ: Սա հազիւ հազ բաներ մը ընել կը յաջողի՝ հալածուած բոլորակին կղերական եղբայրակիցներէ: Էջմիածնի կաթողիկոս Յակոբ Զուղայեցի 1656 ին Մատթէոս Ծարեցի զպիրը կը զրկէ Եւրոպա՝ միեւնոյն նպակաւ: Ծարեցի հազիւ հազ Ամսթերտամ կը ապաստանի, հոն կը մեռնի, տպարանը վաճառականի մը ձեռքը կ'անցնի ու Ոսկան վարդապետ կը հրաւիրուի գործի: ԺԷ. դարուն մէջ Հայկական Տպագրութիւնը այսպէս կը քայքայուի հոս ու հոն: ԺԸ. դարը սակայն աւելի նպաստաւոր պայմաններ կը ներկայացնէ: Այս դարուն մէջ այլեւս նախնական ու ընդհատ ձեռնարկներ չեն տպագրական արուեստին շուրջ թափուած ջանքերը: Մասնաւոր իմացական ու տպագրական կեդրոններ կան հաստատուած: Ամեն տեղ մեծ ոգեւորութիւն կը տիրէ: Դպրոցներ կը բացուին ու մամուլը կը գործէ Վենետիկի, Վիէնայի, Պոլսոյ, Իզմիրի ու Հնդկաստանի, Էջմիածնի ու Ասորախանի մէջ: Կը բացուին տպարաններ, որոնք մեծ ծառայութիւն կը մատուցանեն: Հայկական տպագրութեան ամենէն բեզմնաւոր շրջանը կարելի է համարել ԺԹ. դարը: Ժամանակակից քաղաքակրթութիւնը՝ իր բոլոր գործօններով կը ստեղծէ մտաւորական ճոխ կեանք մը և տպագրութիւնը կը տարածուի ամեն կողմ: Հայերէն գիրքեր ու թերթեր կը շատնան ամեն երկիրներու մէջ ալ: Մինչև ԺԹ. դարու սկիզբը հազիւ 600 կտոր գիրք կայ հրատարակուած, մինչդեռ անհամար են ԺԹ. դարու մէջ տպագրուած մեծ ու փոքր հատորներն ու թեր-

թերը : Տաճկաստան ու Կովկաս զլխաւոր կեդրոններն են Հայկական Տպագրութեան : Ի . դարը Ռսկեղարք պիտի բլլայ անշուշտ Հայկական Տպագրութեան :

XII.

Ինչպէս տեսնուեցաւ Հայկական Տպագրութիւնը բազդախնդիր երիտասարդի մը նման թափառած է բազմաթիւ կեդրոններու մէջ : Անկիս իր այս աստանդական կեանքին մէջ ապրած է մի'միայն գերագոյն զոնաբերութիւններով : Հայ տպագրիչներ արտասահմանի , թէ Թուրքիոյ մէջ՝ նոյն իսկ իրենց կեանքի գնով պահպանած են զայն : Բազմաթիւ հարձանքներ , քաղաքական ու կրօնական , քանիցս սպառնացած են մեռցնել զայն , և սակայն հայ տպագրիչներու անձնութիւնը և անոնց յօժարակամ առաջապանքները անհետեւանք զարձուցած են ամեն սպանիչ հարուած : Աշխարհի մէջ ամեն կողմ , ուր հայեր հաստատուած են , կամ նոյն իսկ երբեմն ապրած , տպարանք միասին գնացած է : Մինչև հիմա բացուած հայ տպարաններուն թիւը մօտաւորապէս 500 ի կը հասնի : Ասոնք անշուշտ անընդհատական գործունէութիւն մը ունենալու չափ նպաստաւոր հանգամանքներու մէջ չէին : Շատ մը փոփոխութիւններ տեղի ունեցած էին տպարանական աշխարհին մէջ , բայց վերջապէս հայ գիրն ու գրականութիւնը , առան ու տխր տպրած են : Պէտք կա՞յ շեշտելու թէ Հայկական Տպագրութեան չորհարկբարամեայ այս կեանքը ո՞ր պիտի հսկայական ծառայութիւն մատուցած է Հայկական Մշակոյթին և Քաղաքակրթութեան , զորս կոչուած է փրկած ու պանծացուցած է մէկ խօսքով : Հայկական Տպագրութեան դերը եղած է շատ փառուն , որչափ իր կեանքը գտնու Հայ կեանքին մէջ : Թուել մի առ մի բոլոր հայ տպարանները ու նոյն իսկ տպագրական կեդրոնները , կրնայ մեզ հետուները ասանկ : Ըսենք սակայն որ Եւրոպայի , Ասիոյ , Ափրիկէի ու Ամերիկայի մէջ , հայարնակ բոլոր քաղաքներու մէջ

ալ մամուլներ ունեցած ենք : Տաճկաստան , Ռուսաստան , Պարսկաստան , Հնդկաստան , Իտալիա , Աւստրո-Հունգարիա , Ֆրանսա , Հոլանտա . Գերմանիա , Անգլիա և գաղթավայրեր : Հնդկաստան , Միացիալ Նահանգներ , Եգիպտոս , Պուլիարիա , Ռումանիա , Յունաստան , Զուիցերիա , Շուէտ-Նորվեգիա և այլն , ամեն տեղ Հայկական Տպագրութիւնը գործած է և իր լոյսը տարածած՝ աշխարհի շորս հովերուն զրուած հայկական մեծ ու փոքր հատուածներուն վրայ :

XIII.

Հայկական Տպագրութիւնը միացման գիծը եղած է Հայ ազգին պատկանող , միեւնոյն անցեալը , աւանդութիւնները , լեզուն ու պատմութիւնն ունեցող և սակայն ժամանակի լնթացքին մէջ ախոր՝ բայց անխուսափելի պօրագաններու տակ իրարմէ զատուած յարանուանական հատուածներուն միջև : Առանց տպագրութեան դեռ երկար պիտի տեւէին առանին կրօնական պատակախ լէճերը , որոնք երկար դարեր հայկական ազգային օձախը քանդեցին : Տպագրութիւնը՝ տարածուած Հայկական բոլոր հատուածներու մէջ ալ , մօտեցուց զանոնք իրարու և եզրայրական կապ մը հաստատեց հայ-լուսաւորչականին , հայ-բողոքականին ու հայ-կաթոլիկին միջև : Հայկական Տպագրութիւնն էր որ ծնաւ իր գործունէութեամբ մեր ազգին պարծանքն ըսուելու արժանի Մխիթարեան կրկին Միաբանութիւնները : Հայկական Տպագրութիւնը՝ն էր որ ծնունդ տուաւ Հայ-Աշխարհիկ լեզուին ախոյեան Հայ բողոքական գրականութեան : Ռ՛վ կրնայ միտել թէ այդ ծառայութիւնը ազգային չէ : Ստուերայից էջեր ունեցած են անշուշտ այդ գործունէութիւնները , բայց ընդհանուր փառք , ամբողջութեան շքեղութիւնը , միաքի վնահաշուք եզրայրակցութիւնը : Ահա Հայկական տպագրութիւնը Հռոմէն էջմիածին ու Սմաբիկայէն Պոլիս լուսեղէն ծրածանր պար-

զեց, եօթներիբան ծիրանի գօտին, հաշառ-
 թեան աղեղը: Այդ կամարը թող ըլլայ յա-
 ւերթ Հայ մաքին փառքը, ուր լուսաւոր-
 շական-կղերն ու ժողովուրդը, բողոքական
 հովիւն ու հօտը և գաթալիկ քահանան ու
 իրենները մէկ խաչալով ու մէկ առաջադը-
 րութեամբ միայն ապրին:— Պահպանել ու
 իրականապէս փառաւորել Հայ ազգը, Հայ
 ցեղը ու Հայ իրաւունքը, հոգ չէ թէ մեր
 խիղճերու ազատութիւնները պահպանուին
 նախորդներին՝ միմիայն մեր ազօթառե-
 ղիներուն համար:

XIV.

Հայկական Տպագրութեան Պատմութեամբ
 գրադոզներ շատ ունեցած չենք արարազգօ-
 րէն, թէև, պէտք է խոստովանիլ թէ, խղճամիտ
 գործեր ալ չեն պակսիր անոնց
 մէջ: Մենք հոս միայն գլխաւորներուն առ-
 ջևը կանգ կ'առնենք:

1. Հ. Գ.Ա.ՖիթԱՆԵԱՆ.— Երկրագոյն ան-
 դամբ Վիէննայի Միխիթարեան Միարանու-
 թեան, որ ամբողջ կէս դարու ընթացքին
 մէջ հետամուտ եղած է պատրաստել երկ-
 հատոր հսկայ ցուցակ մը Հայկական Տպա-
 գրութեան արտագրութիւններուն՝ իբրև
 գիրք, տարակ կամ թերթ: Ետ արժէ-
 քաւոր հատոր մէ ասիկա, որ 1512էն
 մինչև 1912 կը հասնի, մանրախիղճ ար-
 ձանագրութիւններով: Դժբաղդարար ան-
 տիպ կը մնայ այս շահեկան գործը: Իրմէն
 օգտուած է Հ. Գ. Զարպհանեկեան:

2. Հ. Գ.Ա. ՉԱՐՊՀԱՆԵԱՆ.— Վե-
 նետիկի միաբաններէն, հետաքրքիր մտաե-
 նագրական խնդիրներու, որոնց շուրջ լաւ
 գիրքեր յորինած է: Հայկական Տպագրու-
 թեան վերաբերեալ իր երկատիրութիւնն է՝
 «Պատմութիւն Հայկական Տպագրութեան»,
 որ ցուցակագրութիւն մէ 1512-1895 հրա-
 տարակուած հայերէն գիրքերու:

3. Հ. Ա. ՂԱԶԻԿԵԱՆ.— Վենետիկի
 Միխիթարեան ուխտին աչքառու գէմքերէն
 մին, որ իր շատ մը գրական ու բանասի-
 րական գործերէն զատ, հրատարակած է

«Հայկական Նո» Մասնագիտութիւն և Հան-
 րագիտարան Հայ Կեանքի» անուն յոգնովաւ-
 տակ բառգիրք մը, որուն մէջ խոսացած են՝
 հայ թարգմանիչներ, հայ հեղինակներ, հայ
 հեղինակութիւններ, տպագրիչներ ու տպա-
 րաններ: Յարդ հասած է «Հիւպըման» ան-
 ունին: Լոյս տեսաւ մինչև Գ. Հատորը,
 և տառի վերջը:

4. ԼԷՕ (Առաջիկ Բարախանեան).— Ա-
 բեւեկանայ գրականութեան մեծագոյն գէմ-
 քերէն մին, որ նախապէս թէև գե-
 ղարուեստական արտագրութիւններու հե-
 տամուտ, ի վերջոյ հայագիտական-պատմա-
 կան ուսումնասիրութեանց նուիրուեցաւ:
 Լէօի այս ուղղութեամբ դրած գիրքերուն
 մէջ թերևս ամենէն հոյակապն է «Հայ-
 կական Տպագրութիւն» անուն երկու տուար
 հատորներէ բաղկացած գործը: Ասիկա
 Հայկական Տպագրութեան պարզ և չոր
 ու ցամաք ցուցակագրութիւն մը չլրալով՝
 պատմական-քննական խղճամիտ ուսում-
 նասիրութիւն մ'է հայկական մշակոյցի
 շուրջը, որուն առանցքը սեպած է Հայ Մա-
 մուլը:

5.— ՀՐԱՆՏ ԱՍՍՏՈՒՐ.— Առանձին
 գործ մը չունի Հայկական Տպագրութեան
 նուիրուած, բայց իր «Կ. Պոլսոյ Հայերը և
 իրենց Պատիարկները» վերնադրով շահե-
 կան ուսումնասիրութեան մէջ (Ընդարձակ
 Օրացոյց Ազգ. Հիւանդանոցի, 1901) ար-
 ժէքաւոր տեղեկութիւններ կուտայ՝ տպա-
 գրական գործերու մասին ալ:

6. Գ.Ա. ԶԻՒԱՆԻ ԼԵՒՈՆԵԱՆՑ.— Ռու-
 սահայ գրող մը, որուն «Հայոց Պարբերա-
 կան Մանուլը» մեծագիր գործը 1794-1895
 հայ լրագիրները կը հայլիայնէ՝ իրենց խմ-
 բագիրներով, հրատարակիչներով ու տպա-
 րաններով:

7. Հ. Գ. ԳԱԼԷՄԻՔԻԲԵԱՆ.— Վիէն-
 նական հայերէն հետաքրքիր մտք մը:
 Հրատարակած է «Պատմութիւն Հայ Լրագր-
 րութեան» անուն գիրքը, որուն մէջ իրենց
 ծանօթ հայ թերթերը կը թուէ, երբեմն
 նոյն իսկ բովանդակութիւններն ալ ապով:

8. ԹԷՌԴԻԿ .— Ծանօթ բանասէր գրագէտ : Հայ գրերու 1500 ամեակին և Հայկական Տպագրութեան 400 ամեակին առթիւ լոյս ընծայեց «Տիպ ու Տար» անուն իր հոյակապ հուշագրածոն . ուր կը խօսի Հայ գիրին և Հայկական Տպագրութեան մասին, մանրամասն կերպով ասլով անդեկութիւններ աշխարհի բոլոր հոյ տպարաններուն պատմութեան մասին :

Ասոնցմէ դատ կը բերի է յիշատակել տակաւին՝ Յարոյ (Հայոց Մամուլը Ռուսաստանում եւ Կովկասի մէջ) , Վահան Զորդարեան («Յիշատակարան») , Արրաճամ Ալվազեան («Շար հայ կենսագրութեանց») Արշակ Ալպոյաճեան և այլն :

XV.

Փոքր Հայքը արտադրած է այնպիսի դէմքեր , որոնք մեծ ծառայութիւններ մատուցած են հայիական ընդհանուր մշակոյթին : Հայաբնակ այս շրջանին փառքին շատ մը քաղաքներ մասնակից են : Այս հանդիսաւոր առթիւ ասկերախտութիւն կ'ըլլար չիշատակել Մարզուանցի հաչ տպագրիչ մը , որ Հայկական Տպագրութեան առաջին շրջանին զիստուր գործողներէն մին է : Մարտրեանցի Գրիգոր Գոյիքն ակնարկել կ'ուզեմ : Առ ճատմ Մարզուան , Մկրտիչի զաւակ , ուսումը առած է Ամբասի վանքը : 1684 ին հաստատուած է Պսիխ տպագրական գործնով , և այնուհետեւ ամբողջ 40 տարի գործած է նորակերտ սրուեստանոց-աշխատանոցով մը : Առաջին անգամ ապած է «Տարարան» մը , այնուհետեւ շատ մը կարեւոր գործեր իրարու յաջորդած են : Իրչափ մեծ երջանկութիւն սլլաի ըլլար մեզ համար , եթէ կարող ըլլայինք ստուգել թէ Մարզուանի ո՞ր բնասնէրին կը պատկանի , ի՞նչ է իր լիակատար կենսագրութիւնը ետլին :

Փափկանկատութեան հակառակ ըլլար գուցէ գոնէ անցողակի չիշատակել Օսմ . Սահմանագրութեանէն ասլին քաղաքիս մէջ հաստատուած տպարանները , Եերսօ-Սը-

րապեան և Կիւթթէմպերի , որոնց շատ խոտմնալից են : Առաջինը շատ մը կարեւոր գործեր հրատարակեց , ճաշակուոր կերպով , Պոլսոյ տպարաններուն նախանձը շարժելու չափ : Երկրորդն ալ իր կարգին :

XVI.

Ահաւասիկ չորս հարիւր տարիներէ ի վեր կեանք ունեցող Հայկական Տպագրութեան ազատ մէկ պատկերը , որուն իւրաքանչիւր զիծը իր մասնաւոր շահեկանութիւնն ունի անտարակոյտ : Թէ «Մեղապարտ Յակոբ»էն մինչեւ այսօրուան հայկական ըստ բաւականին կատարելագործուած Հայ Մամուլը ինչ աճագին յեղաշրջում ու փոփոխութիւնցոյց կուտայ , դիւրին է մակարերկ : Որչափ երկայն է այն ճանապարհը , զոր կըտրած է Կիւթթէմպերի հրաշալիքը , մեր իրականութեան մէջ : Զորեքդարեան այս գործունէութիւնը Հայկական Տպագրութեան Ոսկեգարի արշալոյսը կ'աւետէ : Մագիլինք որ մօտիկ ըլլայ այդ փառաւորագոյն շրջանը :

Սահակ ու Մեսրոպ Հայ գիրբըրը տուն , ճիշդ է , բայց Հայկական Տպագրութեան միայն վերապահուած էր անոնց պանծացումը : Թող այս շքեղ յորեկանը նոր հաւատք և գիտակցութիւն ստեղծէ մեր մէջ՝ դէպ ի Միտքի գործունէութիւնը : Եթէ քաղաքական առանձնանորհումներ չուենինք ըստ արժանւոյն , և հայկական ՚ին փառքը մշտլած է այլեւս , աճա մեր մեծագոյն փառքը . — Թարգմանիչներու աչուրենն ու Հայ Մամուլը : Կրնանք ողկւորուել անոնցմով :

11/24 Հոկտ. 1913

Մարզուան

Գ. Ե. Այս սուսմասերութիւնը պատրաստած ստեն աչքի առջեւ ունեցանք Հայկական Տպագրութեան մասին գրուած ՚ին ու նոր գրքեր և յոգուածներ , Հայկական քաղաքակրթութեան մեծ յորեկաններուն առթիւ հայ թերթեր լայնօրէն բացին իրենց սիւնակները՝ 1500 ամեակին և 400 ամեակին վերլուծմանը նուիրուած յոգուածներու : Բայց ի հարկէ մենք ասիկա գրած ժամանակի վիճակի չէինք օգտուելու այս վերջիններէն :